

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет права, публічного управління та національної безпеки
Кафедра економічної теорії,
інтелектуальної власності та публічного управління

Дудченко Андрій Леонідович

УДК 351.82

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

«Публічне управління ресурсним забезпеченням
аграрного сектору на регіональному рівні»

281 – Публічне управління та адміністрування

Подається на здобуття освітнього ступеня магістр

кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

(підпис, ініціали та прізвище здобувача вищої освіти)

Керівник роботи
Довженко Валентина Анатоліївна
кандидат економічних наук, доцент

АНОТАЦІЯ

Дудченко А. Л. Публічне управління ресурсним забезпеченням аграрного сектору на регіональному рівні. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 281 – Публічне управління та адміністрування – Поліський національний університет, 2021.

У роботі розглядається в загальнотеоретичному аспекті поняття державного регулювання сільського господарства, що має важливе термінологічне значення для науки аграрного права. Досліджуються різні точки зору з даного питання, що набули поширення як у вітчизняній аграрно-правовій науці, так і деяких інших країн, розкривається сутність даного поняття, а також його співвідношення з поняттям державного управління.

Ключові слова: аграрний сектор, державне управління, публічне управління, сталий розвиток.

SUMMARY

Dudchenko A. L. Public management of agricultural sector resource support at the regional level. – Qualification work on the rights of the manuscript.

Qualification work for a master's degree in specialty 281 – Public administration and administration. – Polissia national university, 2021.

The paper considers in the general theoretical aspect the concept of state regulation of Agriculture, which has an important terminological significance for the science of agrarian law. The article examines various points of view on this issue, which have become widespread both in the domestic agrarian and legal Science and in some other countries, reveals the essence of this concept, as well as its relationship with the concept of Public Administration.

Keywords: agricultural sector, Public Administration, Public Administration, sustainable development.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ УМОВИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РЕСУРСНИМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ АГРАРНОГО СЕКТОРУ	5
Висновки до розділу 1	11
РОЗДІЛ 2. ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ	12
Висновки до розділу 2	19
РОЗДІЛ 3. СТАЛИЙ РОЗВИТОК ЯК СИСТЕМА УДОСКОНАЛЕННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯМ РЕСУРСНИМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ АГРАРНОГО СЕКТОРУ	20
Висновки до розділу 3	26
ВИСНОВКИ.....	28
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	31
ДОДАТКИ.....	Ошибка! Закладка не определена.

ВСТУП

Актуальність теми. Проблеми соціально-економічного розвитку села з кожним роком набувають все більш зростаючого значення для сучасного суспільства і безпосередньо впливають на забезпечення безпеки і незалежності країни. Удосконалення, оновлення та нарощування ресурсного потенціалу аграрного сектору є головною складовою ефективності виробництва на регіональному рівні та забезпечення продовольчої безпеки країни. У той же час жодні заходи в агропромисловому секторі не принесуть позитивних результатів без організаційно-економічного розвитку кадрового, майнового та фінансового потенціалу підприємств. Істотна роль у розвитку села відводиться аграрній політиці держави, яка реалізується за допомогою державного регулювання відповідних економічних і соціальних відносин, що виникають у процесі сільськогосподарського виробництва з урахуванням особливостей проживання в сільській місцевості.

Питанням ресурсного забезпечення, державного регулювання та ефективності функціонування аграрного сектору присвятили свої праці багато зарубіжних та вітчизняних вчених, серед них С. Бірюк, О. Бородіна, О. Галицький, О. Загурський, М. Кропивко, М. Малік, Л. Мельник, О. Могильний, Г. Павлов, П. Саблук, Д. Стігліц Ф. Хайек, М. Хвесик та інші. Динамічний характер становлення суспільно-економічного та політичного середовища, регіональні особливості потребують подальших досліджень у цій сфері.

Мета і завдання дослідження. Цільовою функцією дослідження є розкриття сутності, напрямів та механізмів публічного управління ресурсним забезпеченням аграрного сектору. Досягнення мети передбачає виконання **завдань**: 1) пізнання теоретико-правових основ державного управління ресурсним забезпеченням аграрного сектору; 2) оцінка досягнутого рівня ресурсного забезпечення та ефективності управління аграрним сектором; 3) модулювання механізмів удосконалення публічного управління ресурсним

забезпеченням. **Об'єктом дослідження** є суспільно-економічні та політичні відносини у системі публічного управління ресурсним забезпеченням аграрного сектору. **Предметом дослідження** є організаційно-правові теоретичні механізми публічного управління ресурсним забезпеченням аграрного сектору.

Методи дослідження. Методичним основою дослідження прийняли методи наукового пізнання щодо вивчення існуючого досвіду ресурсного забезпечення та публічного управління: як загальнонаукові (спостереження, монографічний, аналіз і синтез), так і специфічні (аналіз ситуацій, розрахунково-конструктивний, статистичні методи). **Практичне значення результатів.** Представлені положення проаналізовані ВГО «Народний рух захисту Землі» і рекомендовані до впровадження (довідка №32 від 05.12.2021 р.).

Апробація результатів дослідження. Попередні результати дослідження представлено як доповіді під час роботи науково-практичної конференції науково-педагогічних працівників, докторантів, аспірантів та молодих вчених «Наукові читання – 2021» (Житомир, 15 травня 2021 р.); Міжнародної науково-практичної конференції «Механізми управління розвитком територій» (Житомир, 27–29 жовтня 2021 р.); Міжфакультетської студентської науково-практичної конференції «Студентські наукові читання – 2021» за результатами I туру Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт (Житомир, 15 грудня 2021 р.).

Публікації. Основний доробок даного дослідження висвітлено у матеріалах трьох науково-практичних конференцій.

Структура і обсяг кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота здобувача освітнього ступеня «магістр» включає анотацію англійською та українською, три розділи, а також вступ, висновки, 5 додатків та список використаних джерел (26 найменувань). У роботі представлено 1 таблиця та 7 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ УМОВИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РЕСУРСНИМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

Протягом еволюційного розвитку аграрного сектору України склалася багатогалузева спеціалізація сільськогосподарських підприємств, що передбачає функціонування таких галузей як рослинництво і тваринництво. Така спеціалізація створює необхідність формування спеціалізованого забезпечення та орієнтації матеріально-технічних і кадрових ресурсів на все більші уніфіковані характеристики з метою підвищення ефективності їх віддачі. Під ресурсним потенціалом пропонуємо розуміти всю сукупність ресурсів, що знаходяться в розпорядженні суб'єкта регіональної економіки та залучених до господарського обігу з метою досягнення конкретних цілей економічного розвитку [13]. Структурований вид ресурсного потенціалу аграрного сектору являє собою сукупність таких ресурсів: природних, трудових, матеріально-технічних, інвестиційних, інформаційних, науково-виробничих, інноваційних, соціально-інфраструктурних (рис. 1.1).

Наразі реалізується ситуація вузької спеціалізації в аграрному секторі (особливо це стосується малих форм господарювання) внаслідок недозавантаженості сільськогосподарської техніки, її матеріального та морального зносу внаслідок браку власних коштів на відтворення. Крім того, внаслідок високої ресурсоємності тваринництва та вузької спеціалізації сільськогосподарських підприємств, особливо в галузі рослинництва, має місце недотримання агротехнічних вимог (формування сівозмін), що знижує здатність земельних ресурсів до відтворення, тоді як багатогалузева спеціалізація сільськогосподарських виробників сприяє більш ефективному використанню елементів ресурсної бази, згладжуванню сезонності їх використання, а також формуванню власних коштів, що забезпечують розширене відтворення ресурсів галузі [1]. Така специфіка сільського

господарства та знижена можливість диверсифікації виробництва обумовлює низьку еластичність пропозиції сільгосппродукції та можливість зміни ринкової ніші [2]. В умовах зниження попиту на ту чи іншу продукцію підприємства втрачають дохід, що веде до зниження ефективності використання ресурсної бази, а також можливості формування власних джерел для її розширеного відтворення [3].

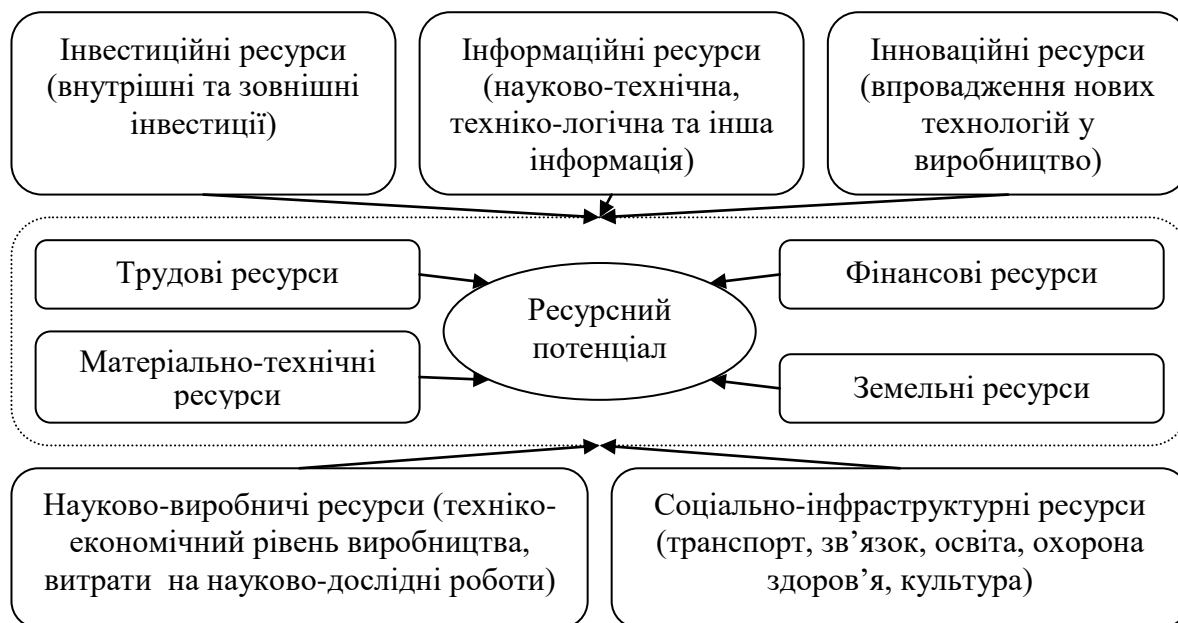

Рис. 1.1. Складові ресурсного потенціалу аграрного сектору регіону

Управління розвитком ресурсного потенціалу регіонального аграрного сектору являє собою безперервний процес, який розвивається, здійснюється постійно і динамічно, поєднуючи в собі механізми саморегулювання господарюючих суб'єктів та їх адаптацію до постійно мінливого ринкового середовища за допомогою таких механізмів: попит, пропозиція, ціна, конкуренція, баланс інтересів суб'єктів господарювання, держави і бізнесу через механізми конкуренції ринку, державного регулювання, публічного управління, саморегулювання. Ефективність використання і відтворення ресурсної бази аграрного сектору обумовлена не лише специфікою сільського господарства (рис. 1.2). Більшість факторів наразі покликані сприяти розвитку ресурсної бази аграрного сектору, знижувати загрози

ресурсозабезпеченості та відтворенню ресурсного потенціалу та формувати засади продовольчої безпеки країни [4]. Найбільш сприятливими можна вважати адміністративно-правові чинники, у тому числі механізми публічного управління, спрямовані на активізацію розширеного відтворення ресурсної бази сільського господарства [5–7].

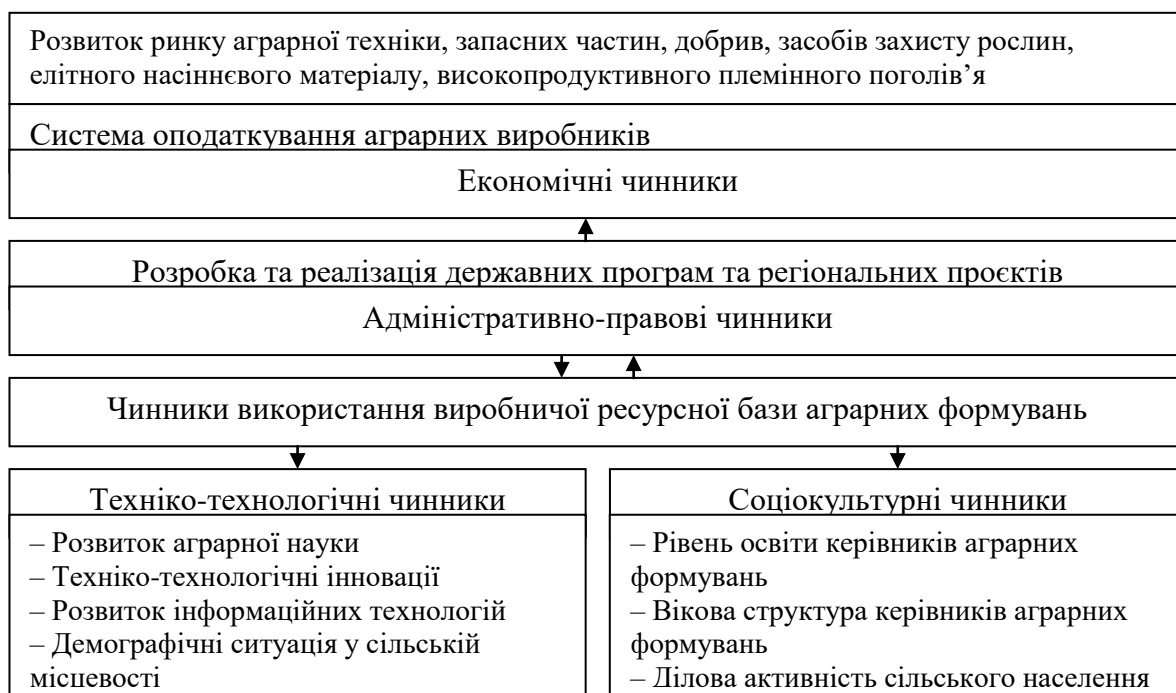

Рис. 1.2. Система використання та відтворення ресурсної бази аграрного сектору

У якості пріоритетних напрямків в системі національних цілей і стратегічних завдань розвитку країни визнано створення в агропромисловому секторі високопродуктивного експортноорієнтованого потенціалу на основі сучасних технологій і забезпеченого висококваліфікованими кадрами [8]. З цією метою держава щорічно передбачає асигнування національного бюджету. Особливе місце в системі адміністративних факторів займає Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» у редакції від 24.07.2021 року [9], яким визначені пріоритетні напрямки розширеного відтворення всіх елементів ресурсної бази сільськогосподарських підприємств для забезпечення продовольчої незалежності. Так, Закон передбачає технічну

модернізацію підприємств аграрного сектору, у тому числі фінансова підтримка сімейних фермерських господарств у формі. Значні бюджетні дотації передбачені на розвиток тваринництва та деякі види продукції рослинництва, зокрема винограду, хмелю, плодів, ягід та аквакультури. Для досягнення ще однієї мети – розвитку органічного виробництва та прискореного імпортозаміщення м'яса (свинини, м'яса птиці, м'яса великої рогатої худоби), молока, овочів відкритого та закритого ґрунту, насінневої картоплі та плодово-ягідної продукції передбачено фінансове забезпечення заходів щодо відшкодування 30% вартості сертифікації та засобів захисту, до 50% вартості реконструкції тваринницьких приміщень, об'єктів капітального будівництва, нерухомого майна, великих інвестиційних проектів з закупівлі техніки та обладнання для переробки. Особливої уваги заслуговують Урядові програми підтримки сільського господарства, зокрема Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств [10], Програма часткової компенсації вартості техніки та обладнання [11]. Нажаль, непередбачені заходи щодо підтримки і поліпшення якості землі, зокрема меліорації земель. З позиції громадянського суспільства задекларовано принципи до якості харчових продуктів [12].

Техніко-технологічні фактори визначають у першу чергу можливість інтенсивного розширеного відтворення ресурсної бази сільськогосподарських підприємств. Ціни всередині країни на матеріально-технічні ресурси складаються під впливом зовнішніх світових цін, які, у свою чергу, залежать від кон'юнктури ринку на певний момент часу. Важливим економічним фактором, що визначає ресурсозабезпеченість аграрного сектору, є високий ступінь монополізації ринку засобів виробництва. При цьому ефективність роботи антимонопольної служби не можна назвати достатньою, оскільки, використовуючи регуляторні механізми у державі, підприємства-монополісти обмежують напрямки її дій. Внаслідок цього багато об'єктів неліквідні, що слід брати до уваги під час прийняття управлінських рішень щодо їх подальшого використання. Агропромислові підприємства провідних країн світу вже

працюють на п'ятому і шостому технологічних рівнях, що сприяють впровадженню інформатики, біотехнологій у виробничий процес.

Саме поняття державного регулювання, як і аграрної політики держави до цього часу не знайшло закріплення у вітчизняному законодавстві, в той час як в загальнотеоретичному плані цим термінам приділяється багато уваги не лише з позиції економічної оцінки, досвіду юридичної науки, але й практики державного управління та місцевого самоврядування. Це обумовлено необхідністю прийняття уніфікованого комплексного нормативного правового акта у сфері регулювання аграрних відносин, яким повинен стати Закон «Про аграрний устрій». У цьому зв'язку дослідження поняття державного регулювання в правовому аспекті, як з точки зору змісту, так і шляхом визначення основних завдань, методів і принципів такого регулювання представляє безсумнівний інтерес, враховуючи накопичений досвід правового регулювання аграрних відносин в Україні, достатній для формування понятійного апарату у цій сфері.

Нормативно-правове регулювання, пряме адміністрування та відповідна аграрна політика багатьох країн свідчить про існування потреби в наявності базового нормативного акта, що визначає розвиток сільського господарства в цілому, який повинен втілити в собі певною мірою елементи уніфікації та систематизації аграрного законодавства, зберігши комплексний підхід у правовому регулюванні аграрних відносин. Причому, ця потреба цілком виправдана. Загальновизнаним є той факт, що сільське господарство у силу своєї специфіки об'єктивно неконкурентоспроможне в порівнянні з іншими галузями економіки і вимагає ефективної державної підтримки [11]. Крім цього, безпосередньо закріплення в законодавстві основних напрямків, методів і принципів державного регулювання аграрних відносин може істотно вплинути на подальший розвиток ресурсного забезпечення аграрного сектору, так як привнесе стабільність регулювання суспільних відносин у зазначеній сфері, буде додатковою гарантією захисту економічних і

соціальних інтересів їх учасників і в першу чергу найбільш вразливих у цій сфері – сільськогосподарських товаровиробників.

У юридичній сфері державне регулювання сільського господарства є одним з основних інститутів суспільства, оскільки має визначальне значення для всіх учасників аграрних правовідносин, зачіпаючи не тільки їх правовий статус, а й встановлюючи єдині принципи і правила ведення сільськогосподарського виробництва. Часто під державним регулюванням розвитку аграрного сектору визнається економічний та правовий вплив держави на виробництво, переробку та реалізацію сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства, а також на виробничо-технічне обслуговування та матеріально-технічне забезпечення агропромислового виробництва, організацію господарської діяльності підприємств [21]. Даний підхід ґрунтувався на нормах Закону «Про засади державної регіональної політики» у редакції від 05.02.2015 р., Указу Президента від 30 вересня 2019 року «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» у редакції 28.02.2019 р., Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року», Єдиної комплексної стратегії та плану дій розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015–2020 роки, Цілей сталого розвитку в Україні [5–9]. Відповідно до зазначених документів державне регулювання аграрного сектору обмежене лише заходами економічного впливу. Пропонуємо розглядати публічне управління ресурсним забезпеченням аграрного сектору, в тому числі і сільського господарства, як систему форм і методів державного впливу на основі норм права на відносини у сфері виробництва та соціумі, продажу та переробки продукції та їх виробничо-технічного і соціального забезпечення [14]. В умовах ринкової економіки необхідні не тільки заходи економічного впливу на виробництво, а й заходи адміністративного регулювання. Тому під час переходу до якісно нових відносин відбувається не скасування адміністративних методів, а їх доповнення і заміна від переважно адміністративних методів, характерних для командно-адміністративної системи, до переважно м'яких, економічних [17].

Публічне управління сільським господарством передбачає діяльність та вплив держави на систему аграрного підприємництва, що функціонує переважно на ринковій основі із застосуванням механізмів та інструментів економічного регулювання (цін, податків, кредитів, мит), формування державних замовлень, надання ліцензій та квот, визначення інших адміністративних методів впливу [19]. Часто також акцент роблять не на регулюванні, а на управлінні, як більш визначеному понятті з правової точки зору [12], розкриваючи його складові: законодавчо закріплені основні напрямки і методи державного управління, повноваження органів державної влади, що здійснюють функції управління в аграрній сфері [16]. У даному випадку, слід зазначити, що поява терміна і відповідного правового інституту «публічного управління аграрним сектором» не свідчить про відмову від державного управління у цій сфері, а лише відображає процес докорінних перетворень правового регулювання аграрних відносин і, в першу чергу, методів впливу на них, в умовах існування різних організаційно-правових форм господарювання і форм власності [21].

Висновки до розділу 1

У зв'язку з цим державне регулювання виходить на перший план, порівняно з публічним управлінням. Відбулося зміщення пріоритетів. Від прямого впливу і вказівки з боку держави, до визначення загальних умов і правил, що залишають за суб'єктами право вибору вигідного для них варіанту поведінки. Управління – це процес цілеспрямованого впливу на об'єкт управління, тоді як державне регулювання є частиною системи державного управління. Публічне управління аграрного сектору обумовлене потребою формування продовольчої безпеки держави та сприятливого режиму торгівлі і ціноутворення, формування її трудового та інтелектуального потенціалу, забезпечення добробуту народу та забезпечення процвітаючої економіки відповідно до потреб і здоров'я нації.

РОЗДІЛ 2

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

Складові системи публічного управління розвитком аграрного сектору відображено на рис. 2.1. Орієнтація на системний підхід в управлінні дозволяє обґрунтувати структурну цілісність з позиції її перспективного розвитку (рис. 2.2). Зокрема, до таких пріоритетних напрямів належать забезпечення сталого розвитку, економічна та екологічна безпека, сформовані через механізми впливу, контролю, регулювання та становлення відповідної ефективної політики.

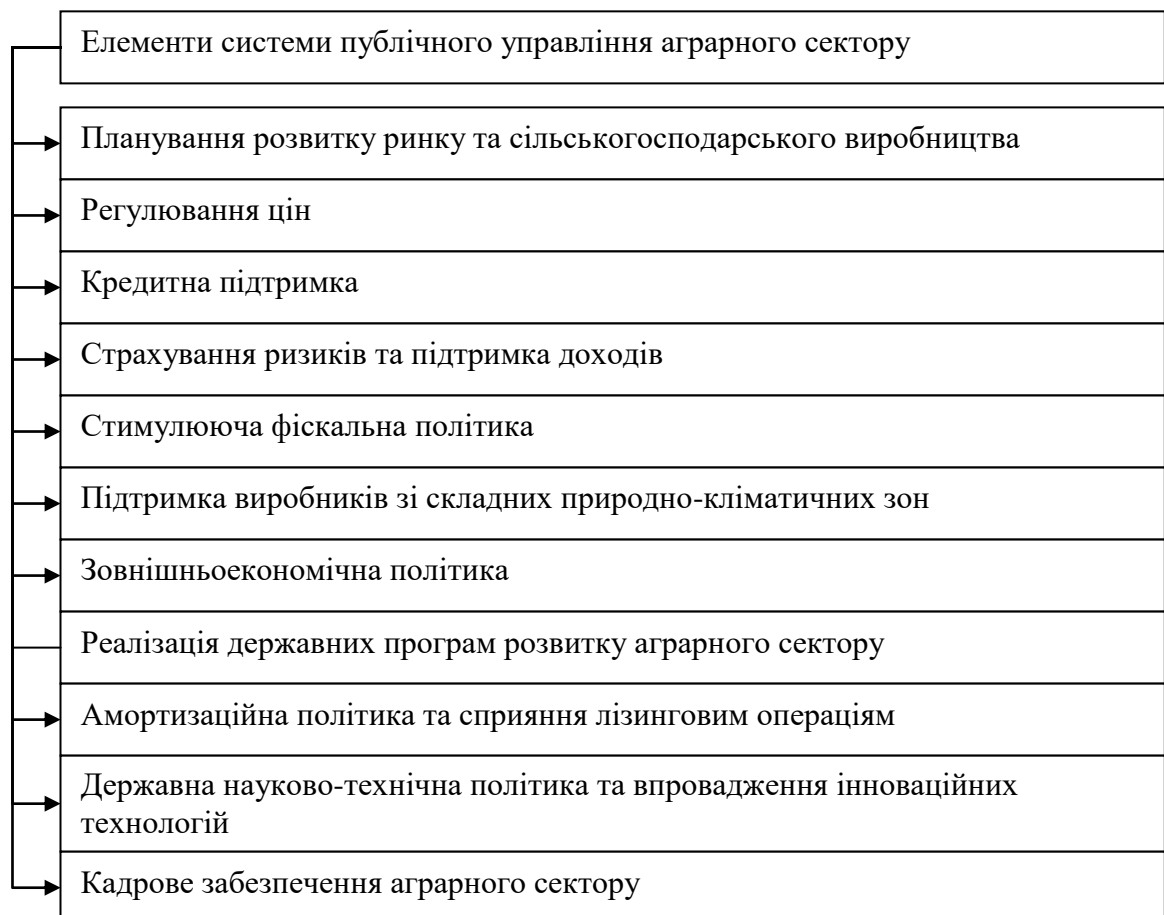

Рис. 2.1. Концептуальна схема публічного управління аграрного сектору
Джерело: сформовано автором на основі [20].

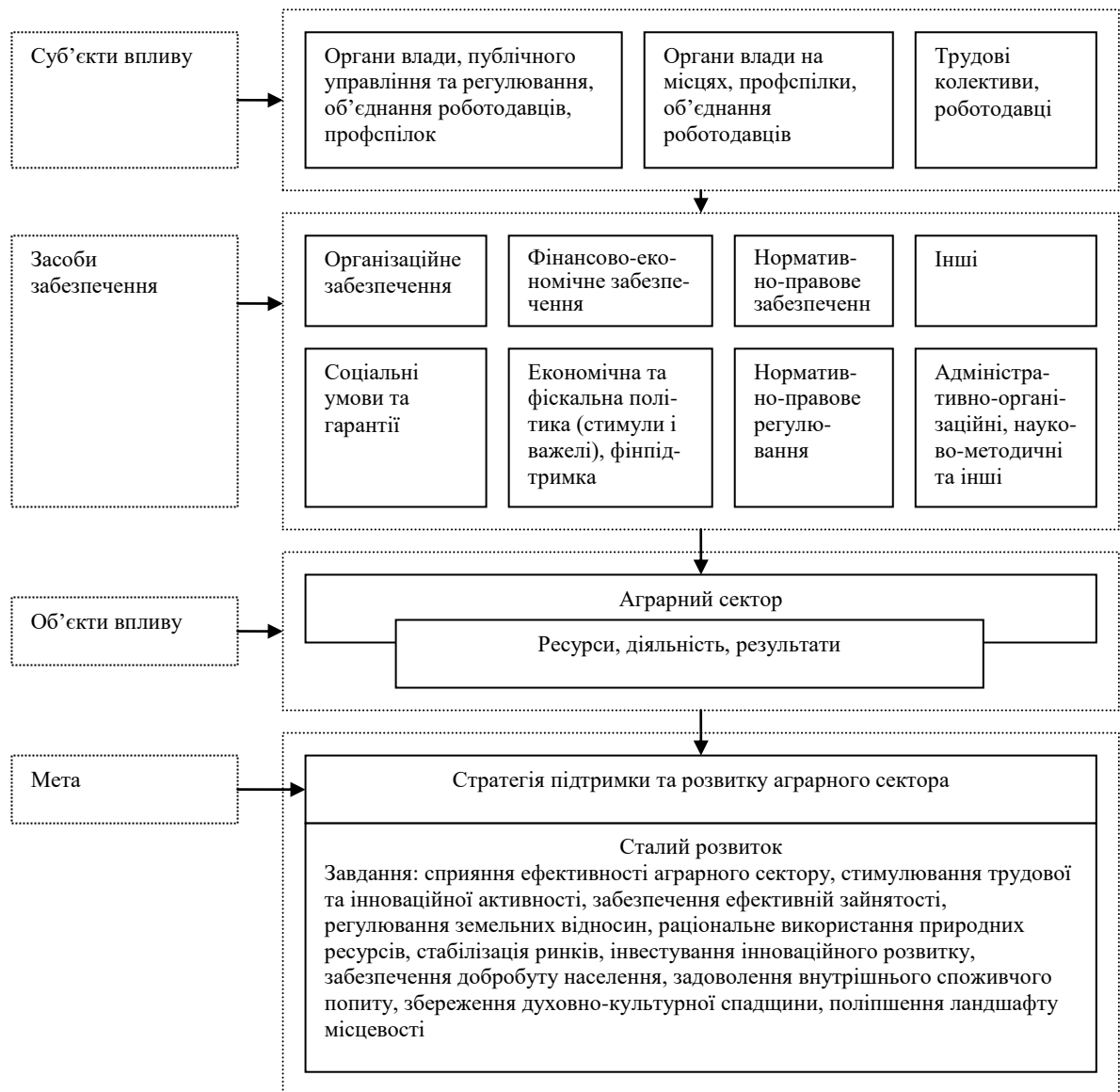

Рис. 2.2. Публічне управління аграрного сектору

Джерело: сформовано на основі [22].

Також контроль і обіг основних видів ресурсів (фінансових, матеріальних, трудових тощо) відбувається за участю держави, діяльність якої формує засади регуляторного механізму відносин, одержання податків та зборів, здійснення трансфертних платежів, дотацій, субвенцій, фінансування державних програм на засадах балансу інтересів усіх учасників. Визначені цілі сталого розвитку до 2030 р. продовжили рішення, зазначені в Указі Президента Про Стратегію сталого розвитку, Концепції збалансованого розвитку агро екосистем до 2025 року, Концепції національної екологічної політики до 2020 року, основних напрямках державної політики у галузі

охорони довкілля [7–12], окресливши подальші пріоритети країни за рахунок повної продуктивної зайнятості, всеохоплюючого економічного зростання, створення і удосконалення об'єктів інфраструктури.

Найбільш успішно з позиції управління та стимулювання розвитку ресурсного забезпечення аграрного сектору зарекомендували себе поєднані механізми адміністративного та економічного впливу, зокрема впроваджуваних субсидій, дотацій та формування зваженої національної політики у сфері продовольчої безпеки та зайнятості. Враховуючи зазначене розроблена та реалізується державна політика підтримки (додаток А). Зарубіжний досвід сприяння ресурсному забезпеченню аграрного сектора ілюструє практику виплат бюджетних субсидій (заходи з підтримки сертифікації, проведення лабораторних досліджень, пільгові кредити, дотації на продукцію, надання інформаційно-консультаційних послуг, страхування), [23]. Значною є підтримка ведення органічного сільського господарства, у тому числі в межах програм зниження споживання енергії з не відновлюваних джерел та скорочення парникового ефекту. Вказані підходи обумовили досягнуті результати діяльності сільськогосподарських підприємств (додаток Б). Переважна участь держави у процесах стимулювання та розвитку аграрного сектору обумовлена фінансуванням низки заходів, зокрема з питань здешевлення кредитів, фінансування закладки багаторічних насаджень, зокрема садів та виноградників, часткова компенсація вартості техніки вітчизняного виробництва для фермерських господарств, засобів боротьби з шкідниками і хворобами, програм селекції тощо. Також важливою залишається питання державного фінансування науково-дослідної діяльності та підтримку фермерства як базової моделі господарювання.

Публічне управління як самостійна сфера стимулювання зайнятості та підприємництва, зокрема розвиток сімейних форм бізнесу є популярним як з боку державного управління, місцевого самоврядування, великих товаровиробників (досвід компанії *Danon* щодо вирощував молочного поголів'я), так і діяльності міжнародних організацій. Мешканці сільських територій самостій-

но чи за участю громадських організацій розробляють бізнес-плани чи проєкти з метою пошуку інвестора. Необхідність підтримки сімейних фермерських господарств визнана на рівні ЄС. Держава як суспільний інститут формує відповідну законодавчу базу виділення земельної ділянки, цільове фінансування окремих видів діяльності фермерів, зокрема з позиції підтримки молодих фермерів. Самостійною формою активізації процесів в аграрному секторі є об'єднання виробників та практика діяльності громадських організацій.

Видатки державного бюджету на фінансування програм розвитку аграрного сектору становили понад 4 млрд грн (додаток В). за даними Мінекономіки основним напрямом фінансування у 2020 р. стали компенсація таких витрат: на придбання сільськогосподарської техніки (36,5%), садівництво, хмелярство і виноградарство (7,2%), тваринництво і переробка (26%), здешевлення кредитів (26,2%), підтримка фермерства (3,3%), що продовжено у 2021 р. (здешевлення придбання сільськогосподарської техніки та обладнання, підтримка та розвиток приватних меліоративних систем, державні гранти для розвитку меліоративних систем, розвиток фермерських господарств, здешевлення кредитів, розвиток тваринництва, розвиток хмелярства, виноградарства та садівництва), включаючи кооперативи у програми державної підтримки, у тому числі під час втрати врожаю через надзвичайні ситуації. Також запроваджено програми ослаблення оподаткування.

Проведений аналіз ефективності використання ресурсного потенціалу (додаток Д) показав, що основними причинами, що стримують розвиток галузі відчуває нестачу сучасною технікою та матеріальними ресурсами. У свою чергу, низька забезпеченість аграрного сектору регіону оборотними коштами пояснюється високими і постійно зростаючими цінами на них (диспаритетом цін на сільськогосподарську та промислову продукцію. У зв'язку з цим виникає необхідність обґрунтовано планувати потребу кожного виду матеріальних ресурсів, проводити регулярний контроль і аналіз їх використання, і на цій основі розробляти і здійснювати управлінські рішення, спрямовані на мінімізацію матеріальних витрат на одиницю продукція.

Розглядаючи аграрну сферу як складну динамічну систему, що складається з зі значної кількості взаємообумовлених і взаємопов'язаних елементів різного рівня, слід зазначити, що процес розвитку відбувається тут так само, як і в будь – якій іншій сфері, під впливом комплексу факторів – природних, економічних і соціальних. Однак, в аграрній сфері, враховуючи специфіку галузевих відносин в умовах масштабних перетворень, можна покращувати ряд особливостей, наприклад, впливати на родючість ґрунту, виводити високоврожайні сорти і високопродуктивні породи тварин. У той же час слід враховувати, що нарощування виробничої діяльності в сільському господарстві часто призводить до посилення тиску на природне середовище, а екологічні нормативи знижують економічну ефективність аграрного виробництва.

Дослідження теоретичних і практичних підходів до ресурсного забезпечення сталого еколого-соціоорієнтованого розвитку агросфери дозволило встановити три взаємопов'язані стадії: формування, використання і відтворення ресурсів, ефективна реалізація яких сприяє сталому функціонуванню галузі, а специфіка цього процесу проявляється в особливостях управління ними. Необхідною умовою досягнення емерджентного ефекту стійкого сільського господарства є раціональне використання кожної зі складових ресурсного потенціалу. Для визначення резервів і векторів подальшого зростання аграрного сектору та умов раціонального співвідношення зазначених факторів для отримання синергетичного ефекту нами досліджувалися стан, тенденції, особливості ресурсного забезпечення аграрного сектору та вплив зазначених факторів на сільськогосподарську діяльність.

Відзначаючи в цілому позитивні тенденції в сільськогосподарському виробництві, слід підкреслити, що до цих пір господарства корпоративного сектору не досягли рівня 1990 р. Після помірного зростання виробництва валової продукції сільського господарства у попередні роки наразі

відбувається помітний спад, який свідчить про недостатній рівень розвитку аграрного сектору і, зокрема, його ресурсного забезпечення.

В останнє десятиліття в Україні спостерігається процес концентрації сільськогосподарських угідь вертикально-інтегрованими структурами. З одного боку, це мало б сприяти підвищенню ефективності сільськогосподарської діяльності, але, частіше такі землекористувачі недбало ставляться до земельних ресурсів, в силу незацікавленості у розвитку соціальної інфраструктури сільських територій та працевлаштуванні їх мешканців. Крім того, значна концентрація землі у власності великих господарюючих суб'єктів призвела до суттєвого порушення структури посівних площ (у 2019 р. технічними культурами було засіяно 31%, а кормовими – всього 7,4% [24]), що негативно впливає на екологічну та соціальну складові економічного розвитку аграрного сектору України.

Аналіз фінансового забезпечення галузі показав значну нестачу коштів та інвестицій для здійснення виробничої діяльності, зумовлену ціновим диспаритетом, недостатністю кредитів через їх високу вартість та ризикованістю ведення господарської діяльності. Протягом 1990–2020 рр. інвестиції в основний капітал галузі скоротилися у 25 раз. До 2014 р. сільське господарство відновило обсяги інвестування лише на 23%. Фондоозброєність в галузі майже в десять разів нижче середнього рівня у країні. Надзвичайно проблемним залишається забезпечення сільського господарства матеріально-технічними ресурсами і техніко-технологічним оснащенням. Середньогалузевий рівень фондооснащеності 1 га сільськогосподарських угідь в Україні у 3–7 разів нижче в порівнянні з розвиненими країнами світу.

Наразі малі сільськогосподарські товаровиробники мають обмежений доступу до матеріальних, фінансових та інтелектуальних ресурсів використовуючи для свого розвитку переважно внутрішні джерела інвестування. Останнє обмежує їх можливості щодо розширення виробництва та інноваційного забезпечення, а отже і підвищення ефективності виробництва. Результати кореляційно-регресійного аналізу

показали тісну залежність зростання валового виробництва сільськогосподарської продукції від обсягів внутрішніх та іноземних інвестицій в основний капітал. Кореляція склала $R^2 = 0,839$ і $R^2 = 0,861$, що свідчить про необхідність підвищення інвестиційної активності шляхом введення системи стимулюючого оподаткування, доступності кредитних ресурсів, здійснення контролю за цільовим використанням кредитних ресурсів, стимулювання лізингових операцій, випуску цінних паперів для створення ресурсного забезпечення найважливіших напрямів інвестицій.

Світовий досвід доводить, що для вирішення проблеми фінансового забезпечення дрібних і середніх товаровиробників економічно доцільно створювати спеціалізовану кооперативну систему аграрного кредитування та національну мережу фінансових установ (фінансова, іпотечна, лізингова, страхова), що надають спеціалізовані фінансові послуги сільськогосподарським товаровиробникам. Також необхідно забезпечити кредитування дрібних і середніх сільськогосподарських товаровиробників переробними підприємствами-споживачами їх продукції.

Аналіз розвитку людського капіталу аграрного сектору України показав стійку тенденцію до поступової його деградації внаслідок несприятливих соціально-демографічних та економічних умов на селі. У 2020 р. порівняно з 1990 р. чисельність населення у сільській місцевості скоротилася на 3,6 млн осіб, на 457 одиниць зменшилася кількість сільських населених пунктів. Значною проблемою для сільських жителів є безробіття. Рівень зайнятості економічно активного сільського населення (віком 15–70 років) в Україні у 2020 р. склав 55,1% [24]. Дві третіх населення зайнятого у сільській місцевості, це наймані працівники і майже третина – самозайняті. Причому збільшення частки самозайнятих селян швидше за все не є їх усвідомленим вибором, а обумовлено необхідністю виживання. Якісне формування людського капіталу аграрної сфери суттєво стримує рівень заробітної плати (найнижча серед усіх видів економічної діяльності) та відсутність належних соціально-побутових умов життя. За рівнем освіти

сільськогосподарська галузь посідає одне з останніх місць серед інших галузей економіки. Сьогодні у роботодавців виникає безліч питань щодо якості підготовки фахівця-аграрія, а тому в даний час вимагає особливого державного підходу вища аграрна освіта.

Висновки до розділу 2

1. Необхідна умова успішної реалізації державної політики у сфері управління аграрним сектором є механізмів публічного управління ресурсним забезпеченням, розвиток підприємництва, підвищення конкурентоспроможності товаровиробників, підвищення кваліфікації кадрів. До пріоритетних визначено такі напрями стимулювання: інноваційний розвиток аграрного сектору, надання фінансово-кредитної допомоги та страхування сімейним фермерським господарствам тат іншими малим суб'єктам підприємництва, розвиток територіального співробітництва у форматі регіональних кластерів.

2. цілісність протекціоністських заходів гарантують бюджетну, фінансову, правову, інвестиційну, економічну та конкурентну політику в державі, продовольчу та економічну безпеку її мешканців.

РОЗДІЛ 3

СТАЛИЙ РОЗВИТОК ЯК СИСТЕМА УДОСКОНАЛЕННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯМ РЕСУРСНИМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

Напрямок сталого розвитку аграрного сектору визнано на рівні світової економіки. Від розвитку аграрного сектора до розвитку територій – нова парадигма глобального розвитку. Політика розвитку сільських територій переслідує три головні цілі: 1) підвищення конкурентоспроможності сільського та лісового господарства за допомогою підтримки реорганізації, розвитку та впровадження інновацій; 2) поліпшення навколишнього середовища і ландшафту; 3) поліпшення якості життя в сільській місцевості та підтримка диверсифікації сільської економіки. У 2018 р. ФАО підготувала доповідь «Підвищення привабливості сільських районів для молоді» на основі вивчення ситуації у світі [22]. На підставі проведеного аналізу зроблено висновок про необхідність скорочення сільськогосподарської діяльності внаслідок поширення неофіційної зайнятості, низькооплачуваного характеру робіт, високого рівня бідності, недотримання правил техніки безпеки та охорони праці, обмежений доступ до інформації, технологій, фінансових ресурсів, відсутність доступу до ринків виробничих ресурсів і готової продукції, несправедливе ціноутворення, труднощі відповідно до стандартів якості та адаптації до зміни клімату, обмежений доступ до природних ресурсів, невідповідність пропонованих постачальниками послуг потребам або запитам, недостатній характер соціальної самореалізації (відсутність перспектив кар'єрного росту, відсутність сучасних робочих місць, обмеженість працевлаштування в несільськогосподарських секторах, нерівність соціальної інфраструктури між селом і містом, незначні інвестиції в соціальний капітал; міграція з сільської місцевості; старіння сільського населення), [19].

У 2005 р. Рада ЄС видала Директиву про підтримку розвитку сільських територій Європейським фондом розвитку сільських територій (EAGGF), обов'язкову для включення до національні програми країн, що входять до ЄС. Політика щодо сільських територій переслідує три головні цілі: 1) підвищення конкурентоспроможності сільського та лісового господарства за допомогою підтримки реорганізації, розвитку та впровадження інновацій; 2) поліпшення навколишнього середовища і ландшафту; 3) поліпшення якості життя в сільській місцевості та підтримка диверсифікації сільської економіки. ФАО розробило такі рекомендації щодо залучення молоді у село: збільшення інвестицій в людський капітал, поширення поняття «розвиток територій» та привабливості сільського способу життя, інновації у аграрний сектор, молодь та інформаційно-комунікаційні технології (надання консультативних, фінансових послуг сільським жителям), сприяння розвитку екологічної економі, відродження духовно-культурного потенціалу у сільських районах, створення нових сучасних робочих місць, вивчення досвіду створення екологічних робочих місць для підвищення привабливості продовольчого і сільськогосподарського сектора [24]. Зважаючи на зазначене на євроінтеграційний вибір України пропонуємо наступне: 1) забезпечити прискорення економічного, науково-технологічного та інноваційного розвитку сільських територій за рахунок пріоритетної підтримки високотехнологічних і наукомістких галузей виробництва товарів, послуг, творчих (креативних) індустрій; 2) сприяти розвитку кооперації установ науки і освітніх організацій вищої освіти з бізнесом, а також інноваційних науково-технологічних центрів, створення і розвитку при науково-освітніх дослідницької та інноваційної інфраструктури. Реалізація вказаних процесів на регіональному рівні можлива через запуск механізму публічного управління на господарського механізму (рис. 3.1). Забезпечення балансу інтересів галузевих суб'єктів, держави та бізнесу є основою стійкого розвитку у економічній, фінансовій та соціальній сферах, тоді як наразі ступінь збалансованості інтересів низький.

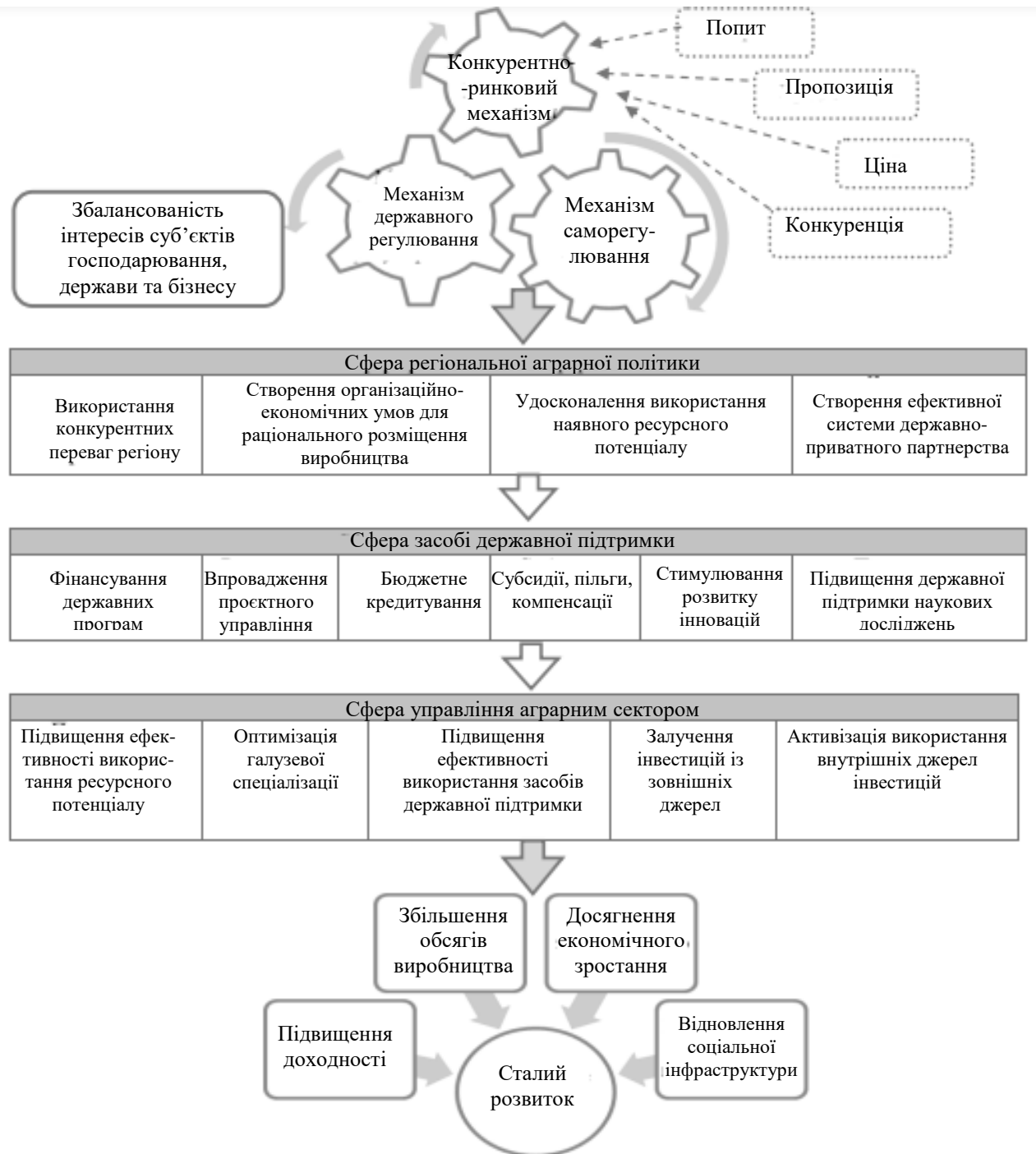

Рис. 3.1. Концепція управління розвитком ресурсного потенціалу на регіональному рівні

Схема економіко-математичних моделей генерації індикаторів розвитку аграрного сектору на регіональному рівні наведена у додатку Г. Дослідження засвідчило брак досвіду проєктного управління розвитком ресурсного потенціалу аграрного сектору регіону, що може бути подолано через реорганізацію проєктної діяльності на регіональному рівні (рис. 3.2).

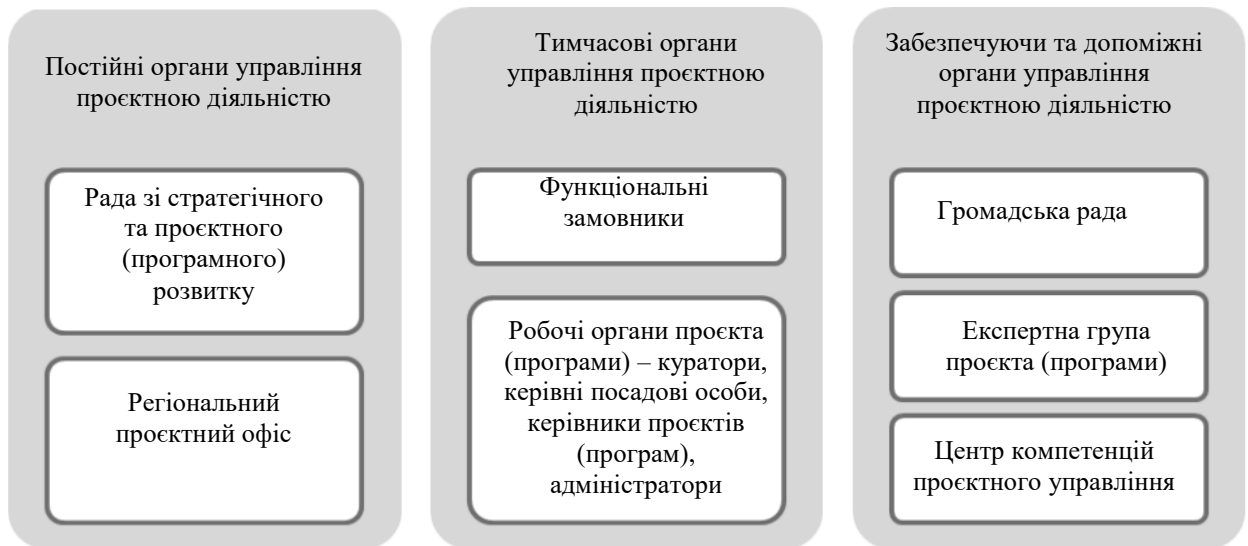

Рис. 3.2. Організаційна структура управління проектною діяльністю в аграрному секторі на регіональному рівні

На регіональному рівні доцільно сформувати портфель проектів, які реалізуються в аграрному секторі, у тому числі з питань його ресурсного забезпечення, орієнтованих на стійкий розвиток, підвищення конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках (наприклад, такими можуть бути програми розвитку малих форм господарювання, програми просування регіональних брендів, формування стійкого виробництва основних видів продукції на основі інноваційно-орієнтованого розвитку в межах визначеної території, розвиток сфер аграрного сектору, які забезпечують швидке імпортозаміщення основних видів продукції) з урахування регіонального ресурсного потенціалу та перспектив його розвитку і розширення.

Одним з напрямків вдосконалення управління ресурсним потенціалом аграрного сектору є використання внутрішньогосподарських резервів зростання ефективності виробництва. Це можливо за рахунок оптимізації застосування кормових ресурсів у господарствах, раціонального обґрунтування складу та використання машинно-тракторного парку, розробки правильної спеціалізації та виробничої структури організації. Прийняття ефективних управлінських рішень з питань ресурсного забезпечення розвитку аграрного сектору України розроблена когнітивна карта факторів формування інвестиційних ресурсів на регіональному рівні (додаток Д). До факторів, які вплива-

ють на формування інвестиційних ресурсів, відносимо наступні: 1) фактори, спрямовані на збільшення інвестиційних ресурсів: прибуток (Ф2), амортизаційні відрахування (Ф6), приватні інвестиції (Ф4), кредити і позики (Ф5), кошти державної підтримки (Ф7); 2) фактори, що визначають інвестиційну привабливість та інвестиційні ризики підприємств (Ф15, Ф16); 3) виробничо-фінансові фактори, що включають витрати на виробництво (Ф9), виручку (Ф11), випуск продукції (Ф0); 4) техніко-технологічні фактори: введення в дію основних засобів (Ф14), впровадження інновацій у виробництво (Ф3); 5) фактори, які визначаються рівнем кваліфікації та освіти керівників і працівників (Ф19), якістю менеджменту (Ф8). У число факторів включено не тільки ті, які мають кількісне вираження, але й фактори, які відображають вплив певних подій, процесів (впровадження інновацій, інвестиційні ризики, управлінська майстерність).

Встановлені причинно-наслідкові зв'язки дозволили обґрунтувати сценарії інвестиційного розвитку підприємств аграрного сектору на регіональному рівні (табл. 3.4). За умови збереження наявних тенденцій розвитку та ресурсного забезпечення аграрного сектору на регіональному рівні найбільш вірогідним представляється консервативний сценарій інвестиційного розвитку. Він зберігає збитковість господарської діяльності, відсутність можливості здійснення не тільки розширеного, але навіть простого відтворення. Цільовий сценарій – інноваційно-активний сценарій (додаток Е) – дозволяє регіональним сільськогосподарським товаровиробникам впроваджувати у виробничу діяльність інноваційні технології, підвищити конкурентоспроможність випущеної продукції та привабливість для інвесторів, ефективно використовувати наявні ресурси. Враховуючи сучасні проблеми економічного розвитку аграрної галузі регіону та виклики майбутнього довгострокового періоду, такі як посилення глобальної конкуренції, різко зростаюча роль інновацій, зростання ролі людського капіталу як основного чинника економічного розвитку, в основу інвестиційного розвитку підприємств аграрній галузі регіону має бути закладено інноваційно-активний сценарій розвитку.

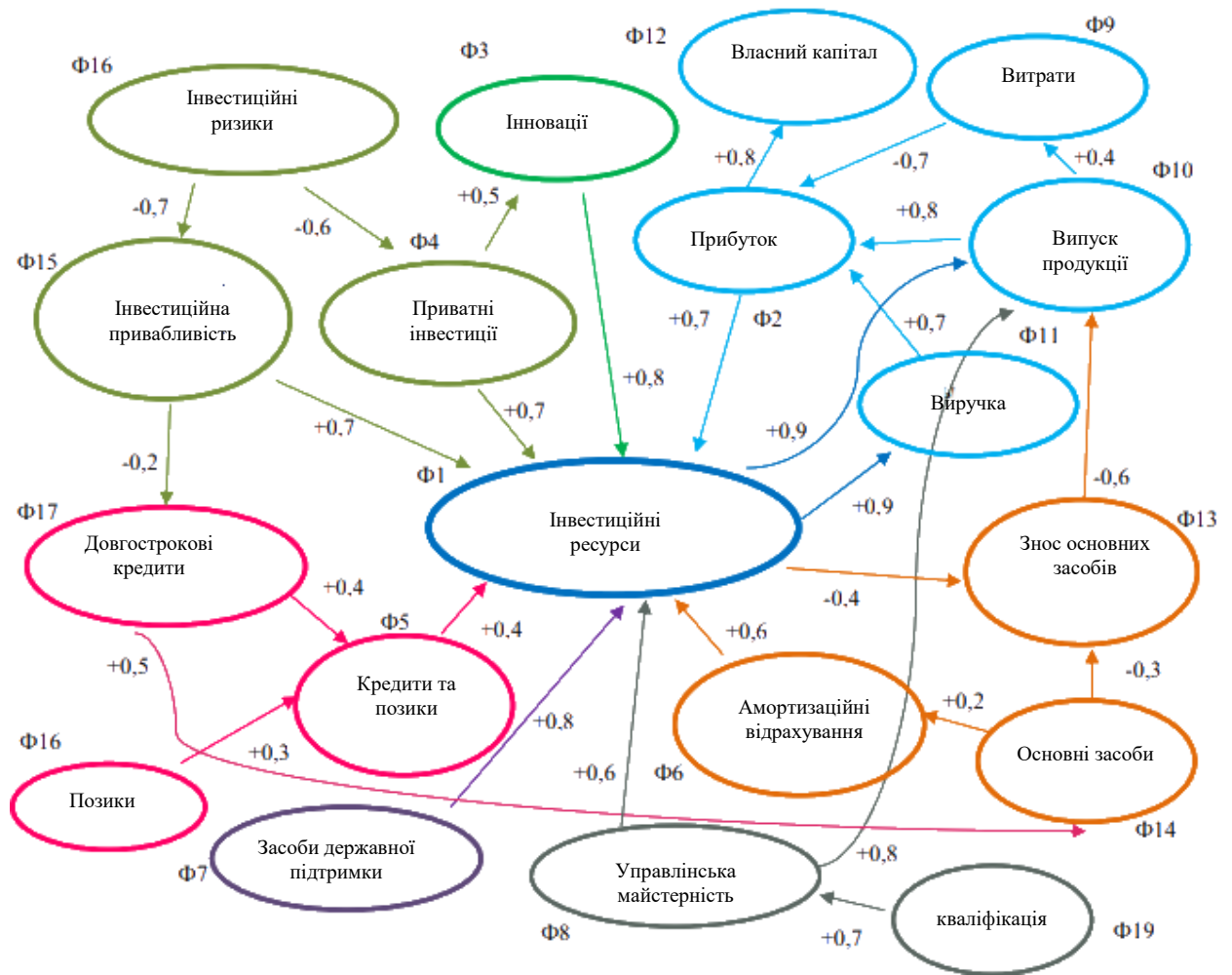

Рис. 3.3. Когнітивна карта формування інвестиційних ресурсів аграрного сектору регіону

Так, розрахунки показують, що у ПОСП «Перемога» Новоград-Волинського району за рахунок оптимальної структури раціону корів і ефективного використання сільськогосподарських угідь можна заощадити до 327,4 тис. грн (табл. 3.1). У СВК «Зоря Полісся» Малинського району дотримання термінів виконання робіт і раціональне використання техніки під час агротехнічних заходів дозволяє отримати додатковий прибуток у розмірі 193,2 тис. грн. Дослідження, проведені з урахуванням аналізу наявних виробничих умов по сільськогосподарських організаціях регіону, показали, що в цілому у Житомирській області за рахунок виявлених резервів ефективності використання виробничого потенціалу можна отримати

додатково 94,5 млн грн прибутку. Це становить 17,6% від загального розміру прибутку, отриманого господарствами регіону у 2020 році.

Таблиця 3.1

Економічний ефект від раціонального використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських організацій Житомирської області

Назва організацій	Економічний ефект, тис. грн		
	За рахунок оптимізації використання МТП	За рахунок раціонального використання земельних угідь	За рахунок зростання продуктивності праці
ПОСП «Перемога»	193,2		
СВК «Зоря Полісся»		327,4	
ТОВ «Укр. Агро»			156,9

Джерело: сформовано на основі [26].

Диспаритет цін, зниження техніко-технологічного рівня виробництва, низька адаптація аграрного сектора до умов СОТ не дає повною мірою застосувати внутрішньогосподарські резерви поліпшення використання земельних, трудових і матеріально-технічних ресурсів. Разом з тим, виявлені фактори зростання ефективності виробництва дозволять підвищити конкурентоспроможність вітчизняної продукції на зовнішньому і внутрішньому ринках. Додатковим стимулюванням для ефективного управління ресурсним потенціалом сільськогосподарських організацій і досягнення ним оптимальних параметрів функціонування є ефективність витрачання виділених державних субсидій і сталий розвиток сільських територій.

Висновки до розділу 3

1. Головними передумовами реалізації сталого розвитку можна визначити наступний: 1) поширення в масовій свідомості глибокого розуміння взаємозв'язку між людиною, людством і природою, а також фундаментальних основ сталого розвитку відкритих стаціонарних систем; 2) визначення напрямків зміни сутності людини як особистості, перетворення його з об'єкта в суб'єкт глобального розвитку; 3) формування глобальних, національних та місцевих стратегій сталого розвитку в умовах економічного зростання та за-

безпечення основних потреб людей; 4) суттєве зменшення споживання ресурсів; 5) знаходження джерел фінансування економічних, екологічних, соціальних, політичних та інших перетворень, особливо для країн, що розвиваються; 6) створення нормативно-правової та інституційної бази сталого розвитку; 7) створення та вдосконалення національних та міжнародних систем моніторингу ефективності реалізованих заходів та коригування програм розвитку; 8) розгортання масової соціальної мобілізації на користь програм сталого розвитку; 9) забезпечення скоординованого наукового опрацювання проблем та супроводу практичних дій щодо реалізації концепції сталого розвитку.

2. Зазначені цілі сталого розвитку взаємопов'язані з цілями управлінської діяльності на всіх рівнях – глобальному, регіональному та місцевий. Вони складають основу для розробки політики та конкретних заходів органів управління відповідних рівнів. Зміст і ефективність діяльності органів державного управління, місцевого самоврядування та громадських організацій залежать від глибини розуміння виконавцями і всіма людьми нових підходів, що відображають і вже набутий досвід (негативний і позитивний), прогностичні оцінки ситуації в біосфері, і практичні потреби людей, і архетипи складової людського розвитку (свідомого і над свідомого). Треба навчитися зіставляти потреби з можливостями навколишнього середовища і природи, особисті інтереси – з національними і загальнолюдськими. Треба навчитися долати егоїзм багатих груп на користь соціальної справедливості, на яку все ще сподіваються мільйони знедолених у світі. Прискорення динаміки світових процесів, розвиток глобалізації на тлі непорозуміння з боку світових лідерів причин негативних наслідків процесів, що розвиваються у природі і соціумі, спізнення у реагуванні на них призводить до накопичення і загострення глобальних проблем, які стають все більш небезпечними для людства і планети. Ідеї сталого розвитку з'являються як альтернатива недостатньо організованому і керованому суспільному розвитку в усіх сферах людської життєдіяльності. На порядок денний світового розвитку виходить імператив пошуку виходу з положення, визначення шляхів переходу до стійкості у всіх сферах управління.

ВИСНОВКИ

1. Дослідження ресурсного забезпечення аграрного сектору та екологічної складової економічного потенціалу територій довели, що сільськогосподарська діяльність протягом багатьох десятиліть характеризується споживчим ставленням до природного ресурсного потенціалу, а в останні роки навіть його руйнуванням. Землі страждають від різних видів деградації: втрати гумусу, ерозії та забруднення.

2. Розраховані нами інтегральні значення коефіцієнта екологічної стабільності території (КЕС) і коефіцієнта антропогенного навантаження на земельні ресурси (Кан) показали, що рівень екологічного стану українських земель за показниками 2000–2021 рр. був стабільно нестійким, а за рівнем антропогенного навантаження-підвищеним, оскільки $КЕС = 0,39$ і $Кан = 3,49$. Розраховані індекси декаплінга і декаплінг-фактора, значення яких у 2021 р. дорівнювали 0,73 і 0,01 відповідно, показали, що аграрне виробництво супроводжується збільшенням тиску на природне середовище. Особливо значний вплив роблять господарства, які спеціалізуються на виробництві продукції свинарства та м'ясного птахівництва. Реальною загрозою для вітчизняного аграрного сектору є природно-кліматичні зміни, що призводять до суттєвого коливання врожайності основних культур.

3. Дослідження викликів навколишнього середовища, що виникли перед вітчизняним сільським господарством в результаті інтенсивного ведення землеробства і зміни клімату, довели, що вони становлять зростаючу екологічну загрозу. Ми вважаємо, що основою для мінімізації ризиків (особливо в нестабільних кліматичних зонах) необхідно: створення нормативно-правової основи для переходу на екологічні стандарти ведення сільськогосподарського виробництва; державні інвестиції в програми «зеленого зростання» і «зелених інновацій». Економічні інструменти адаптивного механізму ведення сільськогосподарського виробництва повинні базуватися на збалансованому поєднанні регуляторів примусово-обмежуваль-

ного стимулюючо-компенсаційного характеру, зокрема це податки і збори, а також система видачі дозволів на використання природних ресурсів.

3. Саме в цих питаннях свою роль зобов'язане зіграти публічне управління цими процесами та діяльність територіальної громади. Повинні бути сформовані карти посівів, на яких позначено, коли і де можна вирощувати ту чи іншу культуру. Органи місцевого самоврядування повинні контролювати дотримання сівозмін, застосування хімічних засобів захисту рослин. Враховуючи, що основними критеріями раціональної структури сільськогосподарського виробництва є економічні, екологічні та соціальні, нами вивчалася можливість побудови математичної моделі еколого-соціоорієнтованого господарювання.

4. Узагальнення існуючих моделей економічного зростання показало, що, незважаючи на зусилля багатьох вчених, досі не вдалося створити повної моделі екосоціосистеми, яка б на національному рівні відображала б взаємодію основних природних і соціально-економічних компонентів і враховувала багаторівневу ієрархічну структуру системи. Це пов'язано з тим, що внесення до моделі економічного зростання факторів, які не мають чіткого математичного вираження, ускладнює проведення оцінки.

5. У зв'язку з цим запропоновано концептуальний підхід до розробки стратегії управління стійким еколого-соціоорієнтованим розвитком агро-сфери, який передбачає активізацію природних виробничих механізмів шляхом використання високотехнологічних інноваційних засобів виробництва, збереження родючості ґрунту, що забезпечить ветеринарне благополуччя, високу якість сільськогосподарської продукції та гарантує зайнятість сільського населення. Ця система збалансована в екологічному, економічному та соціальному відношенні: не перевантажуючи навколишнє середовище і, як правило, незалежно від зовнішніх трудовитрат сприяє збереженню розвитку сільського господарства та сільської території як соціальної та культурної категорії. Особливе місце в еколого-соціоорієнтованій моделі господарювання відводиться архітектоніці інфраструктури аграрно-

го ринку, жоден з елементів якої, на сьогоднішній день, не відповідає вимогам сучасного бізнесу.

6. Концептуальними засадами механізму публічного управління ресурсного забезпечення еколого-соціорієнтованого економічного розвитку аграрного сектору повинні бути: ефективне використання ресурсів через впровадження інновацій, інтелектуалізацію праці, підвищення якості людського капіталу, раціоналізації структури виробництва, побудови сучасної архітектури інфраструктури аграрного ринку, програмно-цільової підтримки сільськогосподарських товаровиробників.

7. На основі оцінки соціально-економічних та екологічних умов розвитку агросфери України розроблено еколого-соціоорієнтовану модель агрогосподарства, яка відрізняється багатовекторністю цілей: ефективне і одночасно економне використання ресурсів, охорона навколишнього середовища та підвищення якості життя сільських жителів. Організаційно-економічними заходами реалізації такої моделі є: матеріально-технічна модернізація виробництва, створення додаткових робочих місць, диверсифікація виробництва, впровадження нових технологій, включаючи адаптивний підхід до організації раціональної системи господарювання, яка здатна протидіяти антропогенному навантаженню на навколишнього середовища, руйнування агроландшафту, кліматичних змін. Модель передбачає застосування економічних стимулів при дотриманні зелених практик господарювання та введення штрафних санкцій за порушення правил екологічної безпеки.

8. У нових соціально-економічних умовах управління ресурсним забезпеченням соціо-екологоорієнтованим економічним розвитком аграрного сектору неможливе без: нормативного фінансування; управління якістю освіти; управління ризиками. Важливим у вирішенні поставлених завдань є всебічний аналіз і контроль з боку органів управління з метою прийняття оперативних управлінських рішень, спрямованих на коригування або швидке усунення існуючих недоліків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про державну підтримку сільського господарства України. Закон України. Документ 1877-IV, Редакція від 24.07.2021, підстава – 1601–IX. (Редакція, відбудеться 01.01.2022, підстава – 1054–IX). Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text> (дата звернення 06.11.2021)
2. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання фінансової підтримки розвитку фермерських господарств. Постанова Кабінету Міністрів України. Документ 106-2018-п, Редакція від 18.06.2021, підстава – 612-2021-п.. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/106-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення 06.11.2021)
3. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва. Постанова Кабінету Міністрів України. Документ 130-2017-п, Редакція від 18.06.2021, підстава – 612-2021-п.. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/130-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення 06.11.2021)
4. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів. Закон України. Документ 771/97-ВР, Редакція від 21.03.2021, підстава – 1206–IX. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 06.11.2021)
5. Про засади державної регіональної політики. Закон України Документ 156-VIII, чинний, поточна редакція від 05.02.2015. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>
6. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року. Закон України. Документ 2697-VIII, чинний, поточна редакція 28.02.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697->

19#Text

7. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року від 30 вересня 2019 року Указ Президента України № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>

8. Єдина комплексна стратегія та план дій розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015–2020 роки. URL: <http://minagro.gov.ua/node/16025>

9. Цілі сталого розвитку в Україні. URL: http://un.org.ua/images/SDGs_National ReportUA_Web_1.pdf

10. Григоренко Я.О. Особливості державного регулювання аграрного сектору в контексті забезпечення економічної безпеки держави. *Економіка АПК*. 2016. №7. С. 100–105.

11. Європейський інформаційно-дослідницький центр. Європейський досвід законодавчого регулювання державної підтримки та розвитку сільських населених пунктів. URL: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28885.pdf>

12. Жураківський Є.С. Концепція, інструментарій та механізми забезпечення економічної безпеки аграрної галузі. *Агросвіт*. 2016. № 6. С. 68–72.

13. Калінчик М.В. Економіко-екологічна стратегія розвитку аграрного сектору: постановка проблеми. *Агросвіт*. 2016. № 3. С. 3–7.

14. Маркова Н.С. Застосування європейського досвіду при формуванні сталого розвитку в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 1. С. 25–29.

15. Месель-Веселяк В.Я. Стратегічні напрями розвитку аграрного сектору економіки України. *Економіка АПК*. 2016. № 6. С. 37–47.

16. Русанюк В.В. Державна підтримка розвитку підприємництва в аграрному секторі економіки. *Економіка АПК*. 2020. № 7. С. 84.

17. Свистун Л. А., Попова Ю. М., Штепенко К. П. Державне регулювання аграрного сектору економіки в контексті забезпечення завдань сталого розвитку. *Ефективна економіка*. 2020. №11. URL: <http://www.economy.nauka>.

com.ua/pdf/11_2020/95.pdf

18. Смоленюк Р.Л. Трансформація аграрного сектора економіки на засадах сталого розвитку. *Інноваційна економіка*. 2014. № 6. С. 14–20.

19. Стегней М.І. Сучасні напрями забезпечення сталого розвитку сільських територій: європейський досвід і українські реалії. *Актуальні проблеми економіки*. 2013. № 3. С. 125–132.

20. Тодорюк С.І. Екологічні перспективи в реалізації концепції сталого розвитку аграрного сектора України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2014. № 14. С.106–109.

21. Хвесик М.А. Сталий розвиток територій як основа стратегій розвитку аграрного сектору. *Економіка АПК*. 2013. № 1 С. 66–76.

22. Шкуратов О.І. Методологічні основи формування системи екологічної безпеки в аграрному секторі економіки. *Збалансоване природокористування*. 2016. № 1. С. 153–158.

23. Шульга О.А. Екологічні проблеми аграрного сектору України у контексті реалізації екологічної політики держави. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2014. № 3. С. 213–216.

24. Сільське господарство України 2019: стат. зб. / за ред. О.М. Прокопенко. К.: Державна служба статистики України, 2020. 230 с.

25. Pollitt C. Public Management Reform: A Comparative Analysis / С. Pollitt, G. Bouckaert. Oxford : University Press, 2004. 240 p.

26. Компанії. URL: <https://tripoli.land/ua/farmers#>